

Anita Pyrek-Nąckiewicz

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Śpiew *Vere, vere hodierna dies* z rękopisu akkk 241 (1447–1456) Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej na Wawelu

Miejsce śpiewu *Vere, vere hodierna dies* w liturgii *Ciemnych jutrzni*

Krakowskie archiwum kapitulne jest miejscem przechowywania niezwykle cennych rękopisów liturgiczno-muzycznych, które przypominają o świetności średniowiecznej katedry wawelskiej. Zawierają one bogaty repertuar śpiewu gregoriańskiego – w tym zarówno melodie powszechnie znane w Europie, jak i utwory związane z kultem lokalnych świętych oraz tradycją rodzimą.

W poprzednich numerach czasopisma „Pro Musica Sacra” zostały przedstawione transkrypcje śpiewów *Lamentacji Jeremiasza* z rękopisu akkk 58¹ oraz dialog *De misericordia* z rękopisu akkk 241². Poniżej natomiast zaprezentowany zostaje kolejny utwór związany z liturgią *Ciemnych jutrzni*. Jest to rymowany śpiew opowiadający o męce i śmierci Chrystusa, rozpoczynający się od słów: „Alleph. Vere, vere hodierna dies”.

Każda z dziewięciu strof utworu rozpoczyna się od litery hebrajskiej, czym nawiązuje do biblijnych *Lamentacji Jeremiasza*. Również zakończenie śpiewu: „Jerusalem propera penitentiam agere et ad Dominum Deum tuum convertere” nawiązuje do tradycyjnego zawołania wykonywanego na koniec każdego trenu: „Jerusalem, Jerusalem, convertere ad Dominum Deum tuum”. Utwór wykonywany był prawdopodobnie zamiast *Lamentacji ósmej* – jako druga lekcja pierwszego nokturnu jutrzni wielkosobotniej. Przypuszczenie to zdaje się potwierdzać znajdujący się w Bibliotece Książąt Czartoryskich XVI-wieczny druk *Godzinki*

¹ A. Pyrek-Nąckiewicz, *Lamentacje Jeremiasza z Passionale (akkk 58, 1489) z Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej na Wawelu*, „Pro Musica Sacra” 14 (2016), s. 213–240.

² A. Pyrek-Nąckiewicz, *Dialog „De misericordia” z Cationale Cracoviense (akkk 241, 1447–1456) z Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej na Wawelu*, „Pro Musica Sacra” 15 (2017), s. 271–283.

i *Ciemne Jutrznie na Wielki Tydzień* (sygn. 1189 cim.)³. Jest to mała książeczka zawierająca polski przekład oficjum na Wielki Tydzień, w tym również wszystkie teksty wchodzące w skład liturgii *Ciemnych jutrzni*. Znajdujemy tam również (karta 461) przekład polski śpiewu *Vere, vere hodierna dies*, który poprzedza następująca adnotacja: „Lamentacja ta niżej położona bywa śpiewana w Wielki Piątek miasto onej wtórej Lamentacyjej, która jest na karcie, 411. wyższej”.

Można więc przypuszczać, że istniał zwyczaj zastępowania lamentacji biblijnej opisywanym śpiewem. W *Godzinkach* znajduje się również polski przekład wspomnianego już dialogu *De misericordia*, który wykonywany był prawdopodobnie zamiast ostatniej, dziewiątej lamentacji.

Tradycja zastępowania lamentacji wspomnianymi śpiewami nie jest wyłącznie zwyczajem krakowskim. Teksty podobne do *Vere, vere hodierna dies* oraz *De misericordia* z rękopisu akkk 241 występują również w rękopisie BKapWr 58 ze Środy Śląskiej z 1474 roku⁴, sam dialog natomiast można znaleźć z rękopisie CXIX. 1. Ratsschul-Bibliothek w Zwickau⁵.

Opis manuskryptu

Rękopis akkk 241 pochodzi z XV wieku (1447–1456) i używany był w Wieliczce, chociaż zapis w rubryce na karcie 91v: „et hec doctrina est sripta de rubricella missarum castrensi” świadczy o tym, że pochodzi z „kościółka zamkowego”, czyli katedry wawelskiej⁶. Manuskrypt nie jest uwzględniony w XIX-wiecznym katalogu ks. Polkowskiego⁷.

Manuskrypt zawiera 132 papierowe karty, oprawiony jest w oprawę dodaną później z napisem „PASSIO DOMINI” i datą „MDXLIX”. Księga zawiera przede wszystkim śpiewy przewidziane na Wielki Tydzień: m.in. cztery pasje, impropria, *exsultet*, prefacje, lamentacje, dialog *De misericordia*, *Liber generationis* oraz śpiew *Vere, vere hodierna dies* (fol. 130v-132v oraz zakończenie – fol. 129). Karty 126–132 zapisane są wyraźnie innym pismem. Manuskrypt nie ma żadnych iluminacji, pisany jest przy użyciu dwóch kolorów atramentu. Rubryki, linie i inicjały zapisane są kolorem czerwonym, pozostałe elementy – czarnym.

³ J. Kubieniec, *Lamentacje choralowe w krakowskich rękopisach liturgicznych XII–XVIII wieku*, „Muzyka” (1999) nr 1, s. 20.

⁴ W. Danielski *Agendy i kancjanały katedry krakowskiej na Wawelu*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” t. 24 (1997) z. 4, s. 49.

⁵ J. Kubieniec, *Lamentacje...*, dz. cyt., s. 20–21.

⁶ W. Danielski, *Agendy...*, dz. cyt., s. 48.

⁷ Por. I. Polkowski, *Katalog rękopisów kapitulnych katedry krakowskiej*, Kraków, 1884.

Notacja muzyczna, którą widzimy w manuskrypcie, określana jest jako notacja krakowska późna⁸.

3. Problematyka transkrypcji

W pracy nad utworem przyjęto następujące zasady:

- oryginalną notację zamieniono na notację kwadratową powszechnie używaną we współczesnych edycjach śpiewu gregoriańskiego;
- zastosowano podziały za pomocą pionowych kresek, które w rękopisie nie występują;
- zachowano oryginalną pisownię, charakterystyczną dla łaciny średniowiecznej (z wyjątkiem pisowni imion i nazw własnych małą literą);
- rozwiązano wszystkie skróty, także abrewiacje osobliwe dla *nomina sacra* (np. xps = Christus);
- nie wprowadzono współczesnej interpunkcji;
- nie poprawiano – niekiedy błędnego w stosunku do tekstu biblijnego – zapisu i kolejności hebrajskich liter;
- w przypadku poprawek tekstu naniesionych w rękopisie uwzględniono jedną z wersji (poprawną pod względem gramatycznym), drugą wersję zaznaczając w przypisie.

Tekst i tłumaczenie

Vere, vere hodierna dies

ALLEPH

Vere, vere hodierna dies est omni compassione persequenda
Et merito a cunctis Christi fidelibus recolenda.
Hec est enim dies nostre redemcionis,
In qua redempti sumus Christi sanguine de captivitate pharaonis.

BETH

Hec est dies, in qua Christus pro nobis tedium passus est cum dolore
Et orans in orto sudavit sanguineo sudore.
Hec est dies, in qua Christus pacis osculo passus est tradicionem
Et pro nostra salute non renuit subire diram passionem.

⁸ Por. J. Szendrei, *Notacja liniowa w polskich źródłach chorałowych XII–XVI wieku*, w: *Notae musicae artis*, Kraków 1999, s. 219.

HYMEE

Hec est dies, in qua Christus captus a gente perversa
 Ducebatur acriter per loca durosa.
 Hec est dies, in qua Christum Iudei blasfemantes deriserunt
 Et eius sanctam faciem collafizantes conspuerunt.

DELETH

Hec est dies, in qua Christus Pilato presentatur
 Et ab iniquis testibus false accusatur.
 Hec est dies in qua Christus flagellatur
 Et spinea corona in mortem conde[m]natur.

ZAY

Hec est dies, in qua Christus gestans crucem suis humeris,
 Ductus est ad suplicium pro nobis miseris.
 Hec est dies, in qua gens perversa Christum crucifixit
 Et iniquis ludibriis Christo contradixit.

VAV

Hec est dies, in qua Christus inter duos latrones collocatur viliter
 Et per suis tortoribus orat humiliter.
 Hec est dies, in qua Christus per nobis voluit immolari
 Et felle cum aceto potari.

BETH

Hec est dies, in qua Christus clamans heloy heloy
 Et animam commendans supremo Deo celi.
 Hec est dies, in qua Christus sua morte nostram mortem reparavit,
 Quando tradens spiritum caput inclinavit.

KAPH

Hec est dies, in qua Christi de latere fluxit sanguis unda,
 Unde loti sumus morte a secunda.
 Hec est dies, in qua Christo conpaciebantur elementa
 Et mortuorum aperta sunt monumenta.

LAMETH

Ergo Jerusalem luge et plange planctu magno
 Pascali condolens pro nobis mortuo agno.

Jerusalem propera penitentiam agere
Et ad Dominum Deum tuum convertere.

*Vere, vere hodierna dies*⁹

ALLEPH

Zaprawdę dzień dzisiejszy godny jest, abyśmy go z wielkim żalem obchodzili
I słusznie ma być przez wszystkich wierzących w Chrystusa rozpamiętywany.
To jest bowiem dzień naszego odkupienia,
W którym zostaliśmy odkupieni krwią Chrystusa z niewoli faraona.

BETH

Oto jest dzień, w którym Chrystus za nas przecierpiał znużenie i ból
I modląc się w ogrodzie, pocił się krwawym potem.
Oto jest dzień, w którym Chrystus doznaje zdrady przez pocałunek pokoju
I dla naszego zbawienia nie odmówił poddania się srogiej męce.

HYMEE

Oto jest dzień, w którym Chrystus pojmany został przez naród wiarołomny
I prowadzony był brutalnie z miejsca na miejsce.
Oto jest dzień, w którym bluźniący Żydzi wysmiali Chrystusa
I policzkując Go, opluwali Jego święte oblicze.

DELETH

Oto jest dzień, w którym Chrystus został przedstawiony Piłatowi
I przez niegodziwych świadków fałszywie oskarżony.
Oto jest dzień, w którym Chrystusa ubiczowano
I w cierniowej koronie na śmierć skazano.

ZAY

Oto jest dzień, w którym Chrystus, niosąc krzyż na swoich ramionach,
Zaprowadzony został na mękę za nas nieszczęsnych.
Oto jest dzień, w którym Chrystusa lud niewierny ukrzyżował
I sprzeciwiał się Chrystusowi złośliwymi szyderstwami.

⁹ Tłumaczenie własne.

VAV

Oto jest dzień, w którym Chrystus między dwoma łotrami został umieszczony
nikczemnie

I za swoich katów modlił się pokornie.

Oto jest dzień, w którym Chrystus zechciał być złożony w ofierze

I pojony zółcią z octem.

BETH

Oto jest dzień, w którym Chrystus wołał: heloy, heloy!

I polecał duszę najwyższemu Bogu nieba.

Oto jest dzień, w którym Chrystus swoją śmiercią naszą śmierć naprawił,
kiedy oddając ducha, skłonił głowę.

KAPH

Oto jest dzień, w którym z boku Chrystusa wypłynęła fala krwi,
którą zostaliśmy obmyci od drugiej śmierci.

Oto jest dzień, w którym Chrystusowi współczuły żywioty

I otwarły się groby umarłych.

LAMETH

Przeto Jeruzalem, płacz, i łkaj płaczem wielkim,

Ubolewając nad umarłym za nas Barankiem Wielkanocnym.

Jeruzalem, spiesz się czynić pokutę

I nawróć się do Pana Boga Twego.

Bibliografia

- Danielski W., *Agendy i kancjonały katedry krakowskiej na Wawelu*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” t. 26 (1997) z. 4, s. 35–53.
- Gancarczyk P., *Cantus planus multiplex*, w: *Notae musicae artis*, red. E. Witkowska-Zaremba, Kraków 1999, s. 349–401.
- Kubieniec J., *Lamentacje chorałowe w krakowskich rękopisach liturgicznych XII–XVIII wieku*, „Muzyka” (1999) nr 1, s. 7–42.
- Kubieniec J., *Treny Jeremiasza w polskiej liturgii potrydenckiej*, w: *Muzyka jest zawsze współczesna. Studia dedykowane Alicji Jarzębskiej*, red. M. Woźna-Stankiewicz, A. Sitarz, Kraków 2011, s. 269–284.
- Polkowski I., *Katalog rękopisów kapitulnych katedry krakowskiej*, Kraków 1884.
- Szendrei J., *Notacja liniowa w polskich źródłach chorałowych XII–XVI wieku*, w: *Notae musicae artis*, red. E. Witkowska-Zaremba, Kraków 1999, s. 187–281.

VERE VERE HODIERNA DIES

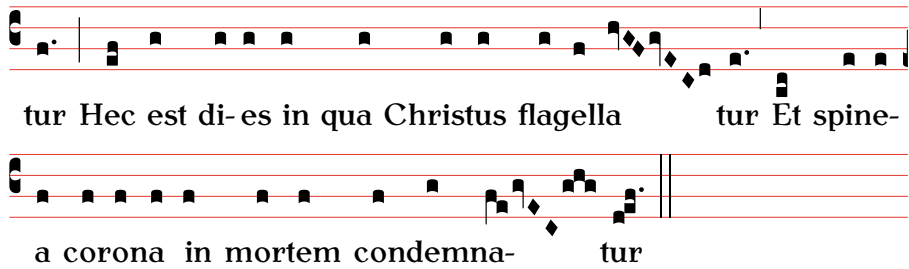
A L-leph Ve- re vere hodi-erna di-es
 est omni compassi-one per sequen- da Et me-ri-to a cun-
 tis Christi fide-libus re-co-lenda. Hec est enim di-es nostre
 redemci-o- nis In qua redempti sumus Christi sanguine
 de capti-vi-ta-te phara- onis

B eth Hec est di-es in qua Christus pro
 nobis tedimus passus est cum do-lo- re Et oras in orto
 sudavit sanguine-o sudo- re Hec est di-es in qua Christus

pa-cis oscu-lo passus est tradi-ci-o- nem Et pro nostra
sa-lu-te non renu-it subi-re di-ram passi-o- nem

H ymel Hec est di-es in qua Christus
captus a gentem perver- sa Duceba-tur acri-ter per loca
du-rosa Hec est di-es in qua Christum Iude-i blasfemantes
de-ri-se- runt Et e-ius sci-tam fa-ci-em colla-fi-zantes con-
spu-e- runt

D e-leth Hec est di-es in qua Christus Pi-
la-to presenta- tur Et ab i-niquis testibus false accusa-

tur Hec est di-es in qua Christus flagella tur Et spine-
a corona in mortem condemna- tur

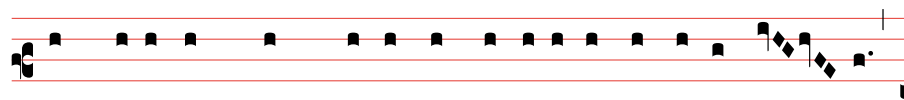
Z a-y Hec est di-es in qua Christus ges-
tans crucem su-is hume- ris Ductus est ad supli-ci-um
per nobis mi- se-ris Hec est di-es in qua gens perversa
Christum cruci-fi- xit Et i-niquis ludibri- is Christo con-
tra-di- xit

V av Hec est di-es in qua Christus inter
du-os latrones colloca-tur vi- li-ter Et per su-is torto-ri-

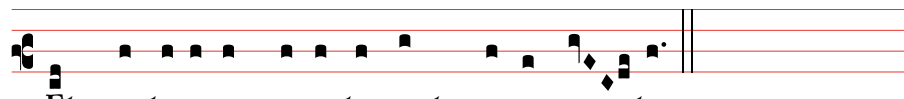
bus orat humi-li-ter Hec est di-es in qua Christus per nobis
vo-lu-it im-mo-la-ri Et felle cum ace-to po-ta-ri

B eth Hec est di-es in qua Christus cla-
mans heloy heloy Et animam commendas supremo
de-o ce-li Hec est di-es in qua Christe su-a morte nos-
tram mortem repa-ra-vit Quando tradens spi-ri-tum ca-
put inclima-vit

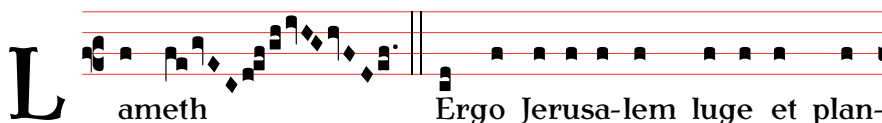
K aph Hec est di-es in qua Christi de la-tere fluxit
sanguis un-da Unde lo-ti sumus morte a secun-da Hec

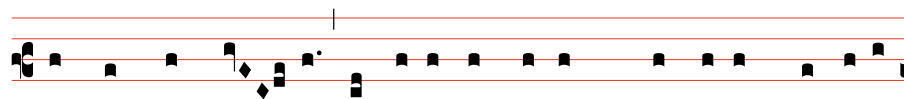
est di-es in qua Christo conpa-ci-ebantur e-lemen- ta

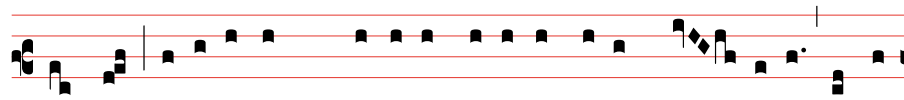
Et mortu-orum aperta sunt monumen- ta

Lameth Ergo Jerusa-lem luge et plan-

ge planctu ma- gno pasca-li condo-lens pro nobis mortu-o

agno Jerusa-lem propera peni-tenci- am a- gere et ad

Dominum De-um tu-um converte- re

